

Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme

M. Kemal Aydın*

İktisadi/siyasi/kültürel yapılara ve süreçlere yansımaları bütünsellik içinde analiz edildiği takdirde, adına *küreselleşme* denen “dönüşüm”ün, yirminci yüzyılın son çeyreğine belirgin bir biçimde damgasını vurduğu ve gündelik hayatımızın temel unsurlarını önemli ölçüde etkilemekte olduğu gözlenmektedir. *Hirst ve Thompson* (1998: 26) tarafından isabetli bir biçimde vurgulandığı gibi, *küreselleşme* kavramı, günümüzde, her türden siyasi görüş için “gündemi yakalama sözcüğü” hâline gelmiş bulunmaktadır. Bu kavram, akademik söylemden kültürel, siyasi ve medyatik söyleme, iktisat ve devlet/parti politikalarından günlük hayat diline kadar uzanan geniş bir yelpaze üzerinde, hem dünyanın gitgide küçülen niteliğinin bir simgesi, hem de toplumsal/mekânsal ilişkilerin içsel bir kurucu unsuru olarak kullanılmaktadır (Keyman 1995). *Küreselleşme* kavramı üzerinden kurgulanan söylemin taşıdığı temel iddia şudur:

Siyasi düzlemde *liberal demokrasi* (çok partili demokratik sistem, insan hakları ve hukukun üstünlüğü), *iktisadi* düzlemde *piyasa ekonomisi* (korumacılığın tasfiye edilerek mal ve sermaye hareketlerinin önündeki bütün engellerin kaldırılması ve ticaretin *çok taraflı* olarak serbestleştirilmesi) ve *kültürel* düzlemde *post-modernizm*¹ (farklı kültürlerin, inançların ve düşüncelerin, birbirlerini düşman ilân etmeden, kaynaşması) olguları, evrensel boyutlar kazanmış ve bunun bir sonucu olarak, *küresel bir toplum* oluşmuş bulunmaktadır.

Nitekim '90'lı yılların başından itibaren, *küresel toplum olgusunun* insanlar tarafından kanıksanmasını sağlama amacına yönelik olarak ve her üç düzlemi (siyasi, iktisadi ve kültürel) de içerecek biçimde, *kapitalizmin alternatifinin olmadığı* tezini dayatan yoğun bir ideolojik kampanya başlatıldığını görmekteyiz. Bu kampanya bağlamında, bir taraftan piyasa ekonomisini eksen alan *küreselleşme* sürecinin, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir biçimde ivme kazandığı ve refah seviyesini yükselttiği iddia edilirken, diğer taraftan da bu sürecin bir bakıma siyasi düzleme yansımaları olan “*yeni dünya düzeni*”nin, “*evrensel barış, çok partili demokratik sistem ve insan hakları*” anlamına geldiği vurgulanmakta ve özellikle *çevre*'de yer alan ülkelere, bu üç unsurdan herhangi birini pas geçmeleri durumunda, küreselleşme sürecinin dışında kalacakları ve *fakirleşecekleri* uyarısı yapılmaktadır (Sönmez 1998: 518 ve Kazgan 1997: 122).

Ana bileşenleri *liberal demokrasi* ile *piyasa ekonomisi* olan *küreselleşme ideolojisinin*,

* Dr. M. Kemal Aydın, Sakarya Üniversitesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisidir.

¹ Bu kavrama ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Şaylan* (1999: 19-45).

yâni “globalizm”in, özellikle *Sovyet sisteminin* çöküşünden sonra *rakipsiz* kaldığı ve *itiraz edilemez* bir olgu olarak, esasen “sonuna geldiğimiz tarihe” damgasını vurduğu ileri sürülmektedir. Ulusdevlet bağlamında, egemen sınıflar tarafından üretilmiş ideolojinin ezilen sınıflara dayatılmasına benzer biçimde, küreselleşme ideolojisi (neoliberal politikalar) de, *merkez*’in sanayileşmiş ülkelerini yönlendirenler (akademisyenler, bürokratlar, siyasetçiler, medya) tarafından *çevre*’nin az gelişmiş ülkelerine dayatılmaktadır (Timur 1996: 339). Verilmek istenen mesaj, neoliberal paradigmanın öngördüğü politikalar izlenmeksizin, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinin mümkün olmayacağıdır (Przeworski 1994). Bu ideolojinin, yeni parasal ve ekonomik açılımlar üreterek başlattığı saldırı, her anlamda ve her alanda o kadar yoğunlaşmıştır ki, farklı bir arayışa girmek *çılgınlık* olarak nitelendirilmektedir (Kahraman 1993: 161)

Bu çalışma, yukarıda kaba bir biçimde çerçevesi çizilen *globalizm söylemini*, farklı boyutları itibariyle gözden geçirdikten sonra, sorgulamayı amaçlamaktadır. *Globalizm söylemi* etrafında izlenen politikaların, dünya ekonomisini, *ulusötesi şirketler* aracılığı ile “piyasa” mekanizmasının denetimi altına sokarak *kapitalizmin kutuplaştırıcı boyutunu* derinleştiriyor olmasından duyulan endişe, çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır. Çalışmanın tamamına egemen olan *eleştirel* bakış açısı, üzerinde *totaliter rejimlerin* filizleneceği, içedönük olan ve rekabet kaygısı taşımayan bir iktisadi yapıya duyulan özlemin dışavurumu olarak değerlendirilmemelidir. Söylenmek istenen, sadece “*merkez ülkeler*” ve “*ulusötesi şirketler*” lehine yapılanmanın savunulur tarafı olmadığıdır.

Dönüşümün Dinamikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan *birikim modelinin* bir sonucu olarak, *merkez*’in sanayileşmiş ülkeleri, ’70’li yılların ikinci yarısından itibaren durgunluk ile enflasyonun bir arada yaşandığı yoğun bir krize (stagflasyon) mâruz kalmıştır². Döneme egemen olan *keynesian paradigma*’nın, müsebbibi olduğu bu krizin aşılması bağlamında çaresiz kalması ise, bu paradigmaya dayandırılan *refah devleti* söylemini ve uygulamalarını prestij kaybına uğratmıştır³. Bir başka ifade ile, *toplumsal tavırlar* ve kendini bu tavırlara göre düzenleyen *siyasi mekanizmalar* değişmeye başlamıştır. Bu durumda, söz konusu krizin aşılmasını ve kapitalizmin kendini yeniden üretmesini mümkün kılacak farklı bir paradigmanın oluşturulması gerekmektedir.

Öte yandan 1980’li yıllarda mikroelektronik alanında kaydedilen gelişmeler de, bilimsel ve teknolojik ilerleme sürecine ivme kazandırmaktadır. Bu olgu, bir taraftan üretim

² İlk petrol şokunu (1973) takip eden yıllarda, *merkez* ülkelerin, bir taraftan büyüme oranları düşmekte, istihdam ve yatırım hacimleri daralmakta, diğer taraftan da enflasyon oranları yükselmekte ve kârlılık oranları azalmaktadır. 1960-73 dönemi ile 1974-79 dönemi mukayese edildiğinde, büyüme hızının yüzde 4.9’dan 2.7’ye düştüğü, yatırım hacmindeki genişleme oranının yüzde 7.6’dan yüzde 2.3’e gerilediği, işsizlik oranının yüzde 3.3’den yüzde 5.1’e yükseldiği, enflasyon oranının yüzde 4.1’den yüzde 9.7’ye yükseldiği görülmektedir (Ghai 1995).

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. *Berger* 1990; *Aydın* 1999.

sistemlerinin ve ticarete dönük örgütlenmelerin önemli değişikliklere mâruz kalmasına sebep olmakta (Thurow 1997: 96), diğer taraftan da modern ulusdevletin egemenlik alanını sınırlandırmakta, yâni “*kültürel aynileştirme* (homojenleştirme) ve denetleme kapasitesi”ni düşürmektedir (Hirst ve Thompson 1998: 214). Egemenlik alanının sınırlandırılması, ulusdevletin, mağdurların zararlarını giderme ve toplumsal gerilimleri düşürme yeteneğini zayıflatmaktadır. Artan *eşitsizlikler* ile birlikte yürüyen, ulusal egemenliğin belli alanlarının devredilmesi süreci, toplumsal çatışmaları kızıştırmakta ve *demokratik kurumları* tehdit etmektedir (Przeworski 1994).

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile eşzamanlı olarak yükselmeye başlayan *demokratikleşme*, *insan hakları* ve *hukukun üstünlüğü* gibi bazı *kadim değerlerin*⁴ de, *yeni dünya düzeni* söylemi etrafında yeniden tanımlanmakta olduğunu görmekteyiz: bu değerler, “*denetimi elinde bulunduran*” (Frank 1994) *merkez*’in (azınlık), *çevre* (çoğunluk) karşısındaki egemen konumunu pekiştirecek bir içeriğe büründürülmektedir. Öte yandan, bu değerlerin, *bütün insanlığı bir araya getirecek* ortak bir zeminin temellerini atacağı ve ideolojik kökenli zıtlaşmaların doğurduğu siyasi blokları ortadan kaldıracığı (DPT 1995) ileri sürülmektedir. Bu bağlamda *etnik ayrımcılık*, *örgütlü suçlar*, *göç hareketleri* ve *çevre kirlenmesi* gibi birtakım gelişmelerin doğuracağı sorunlar da, hâkim kılınmak istenen *barış ve istikrar ortamını* tehdit eden bir nitelik taşıdıkları için, “*insanlığın ortak sorunları*” olarak kabul edilmektedir.

Sonuç itibarıyla, iktisadi ve siyasi bakımdan önem arz eden iki önemli olgu, 1980’li yılların başından itibaren dünya gündemine oturmuş bulunmaktadır:

1. Uluslararası ekonominin, “*1930 öncesine geri dönüş*” olarak yorumlanmaya müsâit bir biçimde, *piyasa mekanizmasını* merkezine alan *liberal* bir eksene doğru kayması.
2. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren *keynesian paradigma* ve *milliyetçilik* ideolojisi üzerinde şekillendirilerek toplumlara egemen kılınan *ulusdevlet* yapısının sorgulanmaya başlaması.

Dünya ekonomisinin liberal bir eksene doğru kayması ve ulusdevlet yapısının sarsıntı geçirmeye başlaması, bir müddet sonra adına *küreselleşme* denecek olan *büyük bir dönüşüme* zemin hazırlamaktadır. Kaldı ki kapitalist sistemin yaşamakta olduğu yapısal kriz de, daha önce vurguladığımız gibi, birikim modelinin yeniden üretilmesini mümkün kılacak böyle bir dönüşüme duyulan ihtiyacı şiddetlendirmektedir.

1990’lı yılların başından itibaren iktisadi süreçlerin yanı sıra siyaset anlayışı ile ahlâki ve kültürel değer yargılarını da değişime zorlayarak bütün toplum düzenini dönüştürmeye başlayan bu yeni oluşumun, hangi sonuçları ortaya koyacağını tahmin etmek kolay değildir.

⁴ Bu değerler setine asıl rengini veren *demokratikleşme*, *çevre* ülkelerde, 1990’lı yılların en fazla heyecan doğuran kavramı olarak, *soğuk savaş* yıllarına damgasını vuran *kalkınma* kavramını ikame etmektedir (Frank 1994). Bu bağlamda ilginç ve çelişkili olan, *demokratikleşme* dalgasına atfedilen *başarının*, *çevredeki* kalkınma atılımlarının *başarısızlığı* üzerinde yükseliyor olmasıdır (Gills, Rocamora ve Wilson 1994).

Ancak, iktisadi boyutu itibariyle ele alındığında, bu oluşumun birer yansıması olarak ortaya çıktığı gözlenen bazı eğilimlerin altını çizmek mümkündür:

1. Bu eğilimlerin ilki, egemen ideolojinin sözcüleri tarafından, kısaca “*dünya ekonomisinin bir bütün olmaya doğru yönelmesi*” olarak tanımlanan *küresel bütünleşme* sürecidir. Ortaya koyduğu etkiler bakımından *Büyük Sanayi Devrimi* ile eşdeğer görülen *küresel bütünleşme*, “sanayiötesi toplum düzeni”ne geçiş sürecinin önemli bir aşaması (Eser 1995) olarak nitelendirilmektedir.
2. İkinci eğilim ise, esas itibariyle (*Avrupa Birliği* örneğinde olduğu gibi) küresel bütünleşme sürecini hazırlayan unsurlardan biri olarak tanımlanması gereken ve bu süreç ile eşzamanlı olarak yürüyen *bölgesel bütünleşme* hareketleridir. Genel olarak, aynı coğrafyayı paylaşan ülkelerin iktisadi ve siyasi güçlerini birleştirmelerinden ibaret olan bu hareketlerin, bütün dünyayı kapsayacak bir küresel bütünleşme olgusuna zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte bölgeselleşme hareketlerinin, bloklararası çekişmelere dönüşerek küreselleşme sürecini aşındırması da muhtemel görünmektedir.

Yeni Dünya Düzeni ve “Tarihin Sonu”

Yirminci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran bir diğer önemli gelişme de Sovyetler Birliği’nde yaşanmıştır. Bu ülkenin, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren, bir taraftan yıllarca göz ardı edilmiş iktisadi ve siyasi sorunların sıkıştırması, diğer taraftan da uluslararası zeminde yaşanmakta olan değişim sürecinin (liberalleşme eğilimlerinin *yeniden* güçlenmesi, *modern ulusdevlet* yapısının yıpranmaya başlaması ve teknolojik ilerlemenin ivme kazanması) kaçınılmaz kılması sonucu *demokratikleşme* (glasnost) ve *yeniden yapılanma* (perestro-ika) sürecine girmesi ve bu sürecin *koca* imparatorluğu parçalanmaya götürmesi, İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren hüküm süren ve “*soğuk savaş dönemi*” olarak isimlendirilen *iki kutuplu dünya düzeninin* sona ermesine sebep olmuştur.

Sovyet İmparatorluğu’nu tarihe gömen bu gelişmeler, geleneksel dünya dengelerini yerinden oynatarak yeni bir hiyerarşik yapılanmaya zemin hazırlamış ve esasen sonucu olduğu evrensel değişim sürecinin sebeplerinden biri haline dönüşmüştür. Sonuç itibariyle, *yeniden dünya düzeni*⁵ (new world order) olarak isimlendirilen *farklı bir hiyerarşik yapılanma*

⁵ Bu kavram ilk kez *Irak* ile yapılan savaş sırasında dönemin ABD Başkanı *George Bush* tarafından kullanılmıştır. *Bush*’un bu kavram ile neyi kastettiği tam olarak anlaşılmış değildir. Bununla birlikte, *Irak* ile yapılan savaşın amaçlarını dikkate alarak, *Bush*’un bu kavrama yüklediği anlamı tesbit etmek mümkün olabilir. Bilindiği gibi ABD açısından bu savaşın iki temel amacı bulunmakta idi: IMF’den borç aldığı halde bu kuruluşun tavsiyelerini dikkate almayan *Saddam rejimine* unutamayacağı bir ders vermek ve petrol trafiğinin kazasız belasız yürümesinin kendi askeri gücü sayesinde mümkün olduğunu *Avrupa* ile *Japonya*’ya hatırlatmak (Mutman 1994).

Nitekim, *Garaudy* (1997: 73) de, bu savaşın amacının “bütün ‘üçüncü dünya’ ülkelerine ibret olacak bir örnek vermek” olduğunu ifade ederek benzer bir değerlendirmekte yapmaktadır. *Garaudy*’ye göre verilmiş istenen mesaj şudur: “hiçbir halk, ülkesinin tahrip edilmesini göze almadan, ileri düzeydeki teknik imkânlarla kavuşma, büyük devletlerin fiyat denetimi olmadan millî servetlerini işletme ve (...) ABD tarafından dünyaya dayatılan dinin, *pazar tektanricılığı* ve *para putçuluğu* dininin boyunduruğundan çıkma hakkına sahip değildir.”

ortaya çıkmıştır.

Siyasi ve askeri bağlamda *tek kutuplu* (ABD), buna mukabil iktisadi bağlamda *üç kutuplu* (ABD, Almanya ve Japonya) bir dünya oluşturmayı öngören *batı merkezli* bu yeni yapılanma (Chomsky 1994), *küreselleşmenin* temel dokusunu oluşturacak olan *serbest piyasa ekonomisi*, *insan hakları* ve *çok partili demokratik sistem* kavramlarını, vazgeçilmezliklerine vurgu yapan *abartılı* ve *tehditkâr* bir söylem etrafında kurguladıktan sonra dünya gündemine taşımıştır. *Yeni dünya düzeni* projesinin entelektüel altyapısını hazırlayan *Francis Fukuyama*'ya (1992) göre “*tarihin sonu*”na gelinmiş ve insanlık bu kavramları ortak payda olarak kabullenmiştir.

Fukuyama, *tarihin sonu ve son adam* (the end of history and the last man, 1992) başlığını taşıyan ünlü çalışmasında, Sovyet sisteminin çöküşünü temel eksen olarak almakta ve “*reel kapitalizm*”in, “*reel sosyalizm*” ile giriştiği kavgayı kazandığının altını çizdikten sonra, ideolojilerin ve *ideolojilerden kaynaklanan çatışmaların* bittiğini ilân etmektedir:

İnsanoğlunun tarih boyunca süren arayışı, *batı*'nın, *liberal demokrasi* çerçevesi içinde ürettiği değerler ile birlikte nihâî mükemmeliyete ulaşmış bulunmaktadır. Alternatif *değer sistemlerinin* ve *medeniyet yapılarının* tamamı, *tarihin bu son evresinde*, *batı medeniyetinin* üstün değerlerine boyun eğmek zorunda kalacaktır (Fukuyama 1992).

Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasını *liberalizmin zaferi* olarak yorumlayan *Fukuyama*, görülüyor ki, *tarihin sonu* tezini, liberal demokrasinin evrenselleştiği ve piyasa ekonomisinin alternatifsiz kaldığı *tesbitlerine* dayandırmaktadır. *Fukuyama*, *küresel toplumun*, siyasi düzeyde *liberal demokrasinin*, iktisadi düzeyde *piyasa ekonomisinin* ve kültürel düzeyde *batı modernitesi*'nin evrensel boyutlar kazanması⁶ sonucu, bir *bütünsellik içinde* ortaya çıktığını belirtmekte (Keyman 1995) ve bu durumu “*tarihin sonu*” olarak tanımlamaktadır.

Fukuyama'nın, *Romanya Devrimi*'nin gerçekleştirilmesinin ve *Berlin Duvarı*'nın yıkılmasının oluşturduğu *romantik* ve iyimser ortamda kurguladığı bu tez, *yeni dünya düzeni* projesinin entelektüel zeminini oluşturmuştur. Bu romantik ve entelektüel zemin üzerinde yeniden yapılandırılan Amerikan dış politikası, sadece kendi kamuoyunu değil, bütün dünya kamuoyunu bir müddet sonra ortaya çıkan *Körfez Savaşı*'na yönlendirme ve *yeni dünya düzenine şartlandırma* imkânı bulacaktır (Davudoğlu 1993).

“Tarihin Sonu”ndan “Medeniyetler Çatışması”na

Bununla birlikte '90'lı yılların ikinci yarısına damgasını vuran gelişmeler (Balkanlar'ı, Kafkaslar'ı ve Ortadoğu'yu kasıp kavuran çatışmalar), *Francis Fukuyama*'nın bu tezini çürüten ve *tarihin devam ettiğini* hatırlatan bulgular ortaya koymaktadır⁷.

⁶ Anlaşılan o ki, *Fukuyama*, *postmodernizm* olgusunu “batı modernitesi”nin evrensel boyutlar kazanması” olarak tanımlamaktadır.

⁷ Nitekim, *Ahmet Davudoğlu* (1993), söz konusu tezi, “batı medeniyetinin yaşamakta olduğu kriz sürecini örtmeyi amaç edinmiş entelektüel bir çaba” olarak nitelemektedir.

Gerçekten de *tarih* devam etmektedir: *Fukuyama*'nın, alternatiflerini hezimete uğratarak evrenselleştirdiğini iddia ettiği *liberal demokrasi* ve *piyasa ekonomisi*, iktisadi düzlemde doğurduğu olumsuz sonuçlar gerekçe gösterilerek eleştirilmekte ve yeni teorik çerçeveler önerilmektedir. Sovyet sisteminin çökmesinden sonra siyasi bağımsızlığına kavuşan ülkelerin, piyasa mekanizmasını referans alarak dünya ekonomisi ile bütünleşmeye çalışmaları; *siyasi rejim* tartışmalarını, “yeni dünya düzeni”ni reddeden farklı bir yeni dünya düzeni arayışı ile örtüşür hale getirmektedir. Öyle görünüyor ki, yeni dünya düzeni veya *düzensizliği* arayışı çerçevesinde oluşan bu *kriz* giderek derinleşecektir⁸.

Fukuyama'nın, ‘*tarihin sonu*’na geldiğini öngören tezine eleştirel yaklaşan *Samuel Huntington* (1993), yukarıda sözü edilen krizin, *medeniyetlerin çatışması* (the clash of civilizations) biçimine dönüşeceğini ve giderek derinleşeceğini ileri sürmektedir:

Dünya siyaseti yeni bir sürece girmekte ve bu süreci tanımlamak için ‘*tarihin sonu, modern ulusdevletler arasındaki geleneksel rekabetin geri dönüşü, globalizm ve tribalizm pistonlarının çekişmesine maruz kalan ulusdevletin gerileyişi*’ gibi tezler üretilmektedir. Bu tezlerin her biri, girilmekte olan yeni sürecin çeşitli boyutlarını kavramakla birlikte, uluslararası siyasetin önümüzdeki yıllarda alacağı muhtemel vaziyetin hayatî ve merkezî bir boyutunu gözden kaçırmaktadır.

Benim öngörüm şudur ki, günümüz dünyasında çatışmalar iktisadi ve ideolojik sebeplerden kaynaklanmayacaktır. İnsanlığı bölücü nitelikteki çatışmaların kökeninde kültürel sorunlar yer alacaktır. Ulusdevletler, global siyasetin en güçlü aktörleri olmaya devam edecektir; fakat siyasi çatışmalar, farklı medeniyetlere mensup gruplar ve milletler arasında meydana gelecektir. Bu çatışmalar global siyasete egemen olacaktır. Medeniyetler arasındaki fay hatları, geleceğin muharebe hatlarını oluşturacaktır (Huntington 1993).

Görülüyor ki *Huntington*, hem ulusdevletin henüz çökmediğinin altını çizmekte, hem de *ulusal kalkınmacı* dönemin temel dinamiklerinden biri olan *kültürel homojenlik* söylemine eleştirel bir perspektif getirmektedir. *Huntington*'un bu tezini farklı bir mecrada derinleştiren *Hirst* ve *Thompson* (1998: 214), adına *küreselleşme* denen süreçte, “*gerçek düşman* tehdidi ortadan kalktığı ve *savaş* ihtimali zayıfladığı için, kültürel homojenliği sağlamanın ve *ötekileri* dışlamanın giderek zorlaştığını” ileri sürmekte ve egemen olmak isteyen *ulusal* kültürleri, “eskiye göre daha çok itiraz edilen ve sonuç itibarıyla varlıklarını sürdürmez duruma düşmesi kaçınılmaz olan” projeler olarak tanımlamaktadır. *Hirst* ve *Thompson*'a (1998: 215) göre, *uluslararasılaşan* iktisadi ilişkiler, içe dönük milliyetçi ve *kültürel köktenci* akımları gözden düşürmektedir: “*Kültürel çeşitliliği göz ardı eden bu akımlar* (içe dönük milliyetçi ve *kültürel köktenci* akımlar), birer siyasi proje olarak ortaya kondukları takdirde, uluslararası konjonktür müsait olmadığı için, kendi toplumlarını marjinalleştirmekten başka bir *kazanım* elde edemeyecektir” (Hirst ve Thompson 1998: 215).

Öte yandan, popüler Amerikan iktisatçılarından biri olan *Lester Thurow*'un, *Francis*

⁸ Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz. *Timur* (1996: 339-340).

Fukuyama'nın meşhur tezini, iktisadi boyutu bağlamında ilke olarak kabul ettikten sonra çok daha zengin bir *paradigmaya* dönüştürdüğünü görmekteyiz. *Thurow*'a (1994: 28) göre kapitalizm ile (reel) sosyalizm arasındaki *iktisadi rekabetin*, birincinin (kapitalizm) lehine sonuçlandığı iddiası doğrudur; ancak bu kez de kapitalizmin iki farklı yorumu, Amerikalıların ve İngilizlerin (Anglosakson) *bireyci* kapitalizmi ile Almanların ve Japonların *komüncü (cemaatçi)* kapitalizmi arasında yaşanacak yeni bir *rekabetin* belirtileri ortaya çıkmaktadır.

Amerika ve İngiltere *bireyci* değerleri yüceltmektedir: parlak işadamları, *Nobel Ödülü* sahipleri, ayrıcalıklı ücretler, bireysel sorumluluk, işten atma ve ayrılma kolaylığı, kâr artışı, şirketler arasında düşmanca birleşmeler ve devralmalar gibi. Buna mukabil Almanya ve Japonya *komüncü (cemaatçi)* değerlere vurgu yapmaktadır: çalışma grupları, toplumsal sorumluluk, ekip çalışması, mutlak sadakat, büyümeyi teşvik eden etkin sanayi politikaları gibi. Amerikan ve İngiliz firmaları, *kârın maksimize edilmesini* temel amaç olarak dayatan *tüketim ekonomisine* imân etmiştir. Japon (ve Alman) firmaları ise, *maksimum pazar payı* (stratejik fetih) ve *maksimum katma değer* (kâr artı ücret) öngören *üretim ekonomisine* inanmaktadır (Throw 1994: 28-29 ve 128).

Fransızların ünlü akademisyeni *Michel Albert* de, *Thurow* ile aynı frekanstan konuşmaktadır. *Kapitalizme karşı kapitalizm* başlığını taşıyan çalışmasında *Albert* (1992), Sovyet sisteminin çökmesini, “kapitalizmin en büyük rakibini yitirmesi” olarak nitelemekte ve bu çöküşten sonra “kavganın, kapitalizmin iki modeli arasında yaşanacağını” ileri sürmektedir:

Komünizmin çöküşü, iki kapitalizm arasındaki karşıtlığı gün ışığına çıkartmaktadır. Bunlardan birincisi olan ‘yeni Amerikan’ kapitalizmi, bireysel başarı ve kısa vadeli malî kazanç üzerine bina edilmiştir. Diğeri, ‘Ren’ modeli, Almanya merkezlidir ve Japonya örneğinde olduğu gibi, toplumsal başarıya, uzun vade kaygısına değer vermektedir (Albert 1992: 29).

Aynı dinin farklı mezhepleri arasında yaşanan bütün savaşlarda olduğu gibi, bu yeni ideolojik savaş da, yeraltında, şiddetli, acımasız fakat kadifeye sarılmış bir biçimde, yâni ikiyüzlülük ile yürütülen bir savaş olacak. Aynı liberalizmin bağrında, kapitalizmin iki hasım mantığını taşıyan ve aynı sistemden doğan iki modelin tahkim ettiği *düşman kardeşler savaşı* (Albert 1992: 30).

Dönüşümün Adı: Küreselleşme

Uluslararası gündeme *küreselleşme* adı altında oturan *yeni hiyerarşik yapılanma*, insanoğlunun refah seviyesinin yükseltilmesine hangi ölçülerde katkıda bulunacak? Bunu tahmin etmek pek kolay değil. Fakat bilinen şu ki, bu yeni yapılanma, dünyayı, barındırdığı toplam nüfusun (5.5 milyar), sadece yüzde 14'üne *egemen* ve *yönlendirici* olma ayrıcalığı tanıyan bir *siyaset* ve *ekonomi* tablosu ile karşı karşıya bırakmıştır (Manisalı 1994: 9). *Huntington* (1993), *Chomsky*'nin de farklı bir biçimde vurguladığı gibi, bu yapılanmada *siyasete ilişkin kararların* ABD (İngiltere ve Fransa) *müdüriyeti* tarafından, *ekonomiye ilişkin kararların* ise ABD, Almanya ve Japonya *müdüriyeti* tarafından alınmakta olduğunu ve

alınan bu kararlara, *dünyanın genel çıkarlarını yansıtmış* gibi bir izlenim verilmeye çalışıldığını ileri sürmektedir.

İdeolojik kökenli çatışmaların fiilen ortadan kalktığı bu yeni dönemin, *Huntington*'un, medeniyetler arasında yaşanacağını öngördüğü çatışmaların yanı sıra, "*pazar paylaşımı ve doğal kaynakların denetimi bağlamında zaten yapılmakta olan çatışmalar*"ın (Manisalı 1994: 9) şiddetlenmesine tanık olacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım aşırı derecede içselleştirildiği vakit, adına *küreselleşme* denen bu sürecin, *emperyalizmin, 1980'li yıllardan itibaren aldığı yeni biçim* (Timur 1996: 339) olarak tanımlanması mümkün olmaktadır. Nitekim daha geniş bir perspektiften yaklaşıldığı takdirde *küreselleşme* kavramı, *bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümünü* (Kepenek 1997) açıklayıcı boyutlar kazanmaktadır.

Küreselleşme Kavramına Farklı Yaklaşımlar

Öncelikle belirtmek gerekir ki, *küreselleşme*, kendisine, günümüze egemen olan iktisadi/siyasi/kültürel dinamikleri açıklama yeteneği atfedilmiş kavramların en önemlisi durumundadır. Bu kavram, ilk bakışta görülenin tersine, birbirinden çok farklı anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır. Farklı anlam yüklemelerin temelinde yatan farklı algılamaları ve yorumlamaları, *yeni dünya düzeni'nden hoşnut olanlar ile olmayanlar* (Alankuş 1998) şeklinde iki ana damara ayırmak mümkündür.

Birbirine zıt ideolojik duruşları yansıtan bu algılamaların birincisi, *liberalizmin evrensel zaferi* olduğu için, küreselleşmeyi, *ulaşılabilir mutlu son* (Fukuyama'nın *tarihin sonu* tezi) olarak ilân etmektedir. Buna mukabil, *yeni dünya düzeni'nden hoşnut olmayanların* geliştirdiği yaklaşım (bu yaklaşımın bir ucunda *marksist geleneğin sürdürücülerini*, diğer ucunda *radikal islamcılar* yer almaktadır) *küreselleşme* kavramını, "*emperyalizmin aldığı yeni biçim*" veya "*kapitalizmin çıkarlarını maksimize edici sonuçlar doğuran iktisadi/siyasi/kültürel aynileştirme programı*" olarak görmektedir (Alankuş 1998).

Şimdi, gelişim sürecini hızlandıran dinamiklere kısaca bir değindikten sonra, *küreselleşmenin* bu farklı algılanış biçimlerini inceleyelim.

1.

Küreselleşmenin gelişim sürecini hızlandıran temel dinamik, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini öngören yaklaşımları, çok sayıda ülkenin benimseyerek veya *benimsemek zorunda kalarak* ulusal politika hâline dönüştürmesi ve gerek uluslararası ticaretin, gerekse sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları ve denetimleri tedrici olarak azaltan uygulamaları hayata geçirmesidir. Bu bağlamda, çok sayıda ülkenin, '80'li yılların başından itibaren, uluslararası ekonomi ile bütünleşmeyi öngören *yapısal uyum* programları (structural adjustment) uygulamaya başladığı gözlenmektedir. Bu programlar piyasaların serbestleşmesini ve çokuluslu örgütlenmelerin (ulusötesi şirketler) yaygınlaşmasını mümkün kılarak küreselleşme sürecinin hızlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Küreselleşme olgusunun derinlik kazanarak yaygınlaşmasına zemin hazırlayan bir diğer gelişme ise halen yaşanmakta olan bilgi patlamasının ve teknolojik gelişmenin, yeryüzünü, herkesin birbirinden haberdar olduğu “*kocaman bir köy*” haline getirmiş olmasıdır. Son yıllarda ciddi gelişmeler kaydeden uydu kanalıyla haberleşmenin mümkün kıldığı sistemler (elektronik mektuplaşma, faks) bu gelişmelerin başında gelmektedir. Öte yandan, uluslararası ulaşımın daha güvenilir hale gelmesi, *uçak kargo* sistemlerinin gelişmesi ve özel evrak gönderme şirketlerinin yaygınlaşması da küreselleşme olgusunun gelişme sürecine önemli katkılarda bulunmuştur (Ekin 1996 ve Çelen 1995).

Küreselleşme olgusunun iktisadi boyutu, özellikle '80'li yıllarda önem kazanmıştır. Dünyadaki sanayi işletmeleri, bu yıllarda, bir taraftan pazarların, ürünlerin ve üretim teknolojisinin hızla değişiyor, diğer taraftan da rekabet şartlarının giderek ağırlaşıyor olmasından önemli ölçüde etkilenmeye başlamıştır. Pazarların doyuma ulaşması, müşterilerin daha *seçici* olmaları sonucunu doğururken, işletmeleri de ürün çeşitlendirmeye yönlendirmiştir. Öte yandan, yoğunlaşan rekabet ve gelişen teknoloji, ürünlerin ekonomik ömürlerini kısaltmıştır. Bu süreç, işletmeleri, hem stok seviyelerini minimize eden, kaliteli fakat düşük maliyetli ürünler almayı mümkün kılan ve talep değişmelerine karşı daha esnek olan üretim teknolojilerini geliştirmeye, hem de faaliyetlerini genişletme veya daraltma, pazarda yeniden konumlanma veya ortak girişimlere yönelme gibi stratejileri denemeye zorlamıştır. Çok sayıda işletme üretim otomasyonu ve entegrasyonu programları çerçevesi içinde esnek üretim sistemlerini (post-fordizm) devreye sokma ihtiyacı hissetmiştir⁹.

Özetlemek gerekirse, bütün bu gelişmelerin sonucu olarak iktisadi faaliyetlerin uluslararası ölçekte genişlemesinin, adına *küreselleşme* denen sürecin derinlik kazanmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, *Thurow*'un (1997: 96) düştüğü şu notu da unutmamak gerekir: “küreselleşme sürecini başlatan ana unsur, toplumsal tavırlar ve bu tavırlardan kaynaklanan hükümet faaliyetleridir; teknolojik gelişme ise bu süreci derinleştirmeye yardımcıdır”.

II.

Küreselleşme, yoğun *işçi ve öğrenci hareketlerine* (68 kuşağının eylemleri) sahne olan 1960'lı ve '70'li yılların *sert* ikliminin, *uluslararası rekabet gücü*, *iktisadi etkinlik* ve *verimlilik* gibi bazı faktörlerin öne çıktığı 1980'li yıllarda yumuşamasından sonra gündeme gelmiş ve bu faktörleri sembolize eden bir kavram olarak kullanılmaya başlamıştır (Ekin 1996). Bununla birlikte, küreselleşme kavramını *olumlayanların* arasında bile, bu kavramın içerdiği anlama ilişkin bir mutabakat henüz sağlanabilmiş değildir: kavrama, kullananlar tarafından farklı anlamlar yüklendiği ve farklı önemler atfedildiği görülmektedir.

1. Küreselleşme, genellikle, *Fukuyama*'nın “*tarihin sonu*” tezini çağrıştıracak biçimde, *yeni dünya düzeni* olarak da isimlendirilen *soğuk savaş sonrası dönemi tanımlamak için*

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. *Parlak* (1999)

kullanılan bir kavram (Gözen 1997) olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Öte yandan, küreselleşme kavramının, yine *Fukuyama*'nın etkisi altında ve bir anlamda yukarıdaki tanımlamanın bir türevi olarak, '*kapitalist paradigmanın dünyanın tamamına egemen olması*' biçiminde algılandığı da gözlenmektedir. Bununla birlikte, merkezî planlama ile yönetilenler dışında kalan ülkelerin önemli bir bölümünün, 100 yılı aşkın bir süredir dünya ölçeğinde bir piyasa ekonomisine muhatap kılındıkları, yani zaten kapitalist oldukları dikkate alındığı takdirde, bu tanımlama, dayanaklarını önemli ölçüde yitirmektedir (Ekin 1996).
3. Bu kavram, 1990'lı yılların başından itibaren dünya pazarlarına egemen olduğu gözlenen iktisadi güç merkezlerinin ve özellikle *Güneydoğu Asya* ülkelerinin performansı karşısında *batı kapitalizmi*'ne mensup ülkelerin düştüğü *acze* gönderme yapan bir sembol olarak da kullanılmaktadır.

Küreselleşmenin, *iletişim ve ulaşım alanında meydana gelen değişmelerin sonucu olarak, dünyadaki bütün ülkelerin iktisadi anlamda bütünleşmeye veya tek bir pazar oluşturmaya yönelmeleri* (Çelen 1995) şeklinde tanımlanması, daha genel bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat, küreselleşme olgusunun sadece iktisadi boyutuna vurgu yaptığı için, bu tanımlama yeterince kapsayıcı değildir. Ülkeler veya bloklar arası birebir ilişkilerin daha çok iktisadi çıkarlara dayanıyor olması, küreselleşme olgusuna, her ne kadar iktisadi bir görünüm vermekte ise de, asıl belirleyici unsur, bu ilişkilerin arka planında *zımnen* yer alan *siyasi çıkarlardır*. Bu nedenle, bütün bunlar göz önünde bulundurularak küreselleşme olgusunun, iç içe geçmiş olan ve birbirini doğuran bu süreçler daha geniş bir perspektif içerisinde ele alındıktan sonra tanımlanması yararlı olacaktır.

Daha geniş bir anlamda ele alındığı takdirde, küreselleşme olgusu *ülkelerin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler etrafında oluşmuş bulunan birikimlerin, ulusal sınırların ötesine geçerek dünyanın bütün bölgelerine yayılması ve sonuç itibarıyla ulusal farklılıklardan uyumlu bir bütün ortaya konmasının mümkün kılınması* (DPT 1995) olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu, farklı görünümler arz eden ancak birbirleri ile bağlantıları olan bazı süreçler içermektedir:

1. Ülkeler arasında iktisadi, siyasi ve sosyal ilişkilerin yoğunlaşarak gelişmesi.
2. İdeolojik çatışmalardan kaynaklanan kutuplaşmaların ortadan kalkması.
3. Farklı kültürlerin, inançların ve beklentilerin birbiriyle kaynaşması ve böylece daha iyi algılanması.

Küreselleşme olgusunun içerdiği bu süreçler, bu olguya eleştirel yaklaşanlar: *marksist geleneğin sürdürücüleri ve radikal islamcılar* tarafından, daha önce de belirtildiği gibi, "*iktisadi/siyasi/kültürel aynileştirme programı*" olarak algılanmaktadır. Görünen o ki, küreselleşme sürecinin -bir bakıma bu algılama biçimine hak verircesine- ortaya koyduğu iktisadi ve toplumsal sonuçlar, söz konusu eleştirel yaklaşımın şiddetini giderek artıracaktır.

Bu çalışma, küreselleşme sürecinin iktisadi ve toplumsal sonuçlarının irdelenmesini

amaçlamamaktadır. Bununla birlikte, en azından cümlelerin taşıdığı iddiayı desteklemek açısından, UNCTAD tarafından yayınlanmış bir istatistik bilgiyi buraya aktarmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Ticaret ve Kalkınma 1997 başlığını taşıyan UNCTAD raporu, küreselleşme sürecinin, dünya ekonomisinin genel büyüme hızını düşürdüğünü ve gerek ülkeler gerekse ülkelerin bölgeleri arasındaki *eşitsizliği derinleştirdiğini* ileri sürmektedir. Rapora göre, az sayıda insanın elinde toplanan kaynaklar, üretken yatırımlar yerine spekülasyon yatırımlara yönlendirilmektedir.

Küreselleşme sürecine karşı ciddi siyasi tepkilerin doğmasına yol açacağı düşünülen tehlikeli gelişmeler, raporda *küreselleşmenin yedi günâhı* (seven sins of globalization) başlığı altında sıralanmaktadır. Bu günâhlardan sadece bir tanesi bile, yaşananların vahametini ortaya koymaktadır: “Dünya nüfusunun en zengin yüzde 20’lik bölümünün ortalama geliri en fakir yüzde 20’lik bölümünün ortalama gelirininin, 1965 yılında 30 katı kadar iken, 1990 yılında 60 katına yükselmiştir”. Bir başka ifade ile, küreselleşme, 25 yıllık bir süre içinde, aradaki refah farkının ikiye katlanmasına sebep olmuştur¹⁰.

III.

Bir başka perspektiften bakıldığı takdirde, *küreselleşmeyi, emperyalizmin aldığı yeni biçim veya kapitalist sermaye birikiminin yeni bir aşaması* (Timur 1996: 69) olarak da tanımlamak mümkündür. Bu perspektif, *küreselleşmeyi, yeni bir olgu* olmaktan çok *yeni bir kavram* olarak ele almaktadır. Örneğin *Boratav, küreselleşmeyi*, “bu yüzyılın başlarında terminolojiye girmiş olan *emperyalizmin kendisi*” olarak tanımlamaktadır (1997: 23). *Boratav*’a göre *küreselleşme* adı altında yeniden kavramsallaştırılması, *emperyalizm* olgusuna saygınlık kazandırma ve bu olgu karşısında *çaresizlik* ortamı oluşturma amacına yöneliktir.

Öte yandan, küreselleşme kavramının, ulusal ekonomiler arasında giderek artan bir *karşılıklı bağımlılık* ilişkisini tanımlamak için veya ulusdevletlerin egemenliğinin zayıfladığı ve bu devletlerde siyaset yapan *ulusalçı, antiemperyalist ve sosyalist* (marksist/leninist) akımların kan kaybettiği bir dönemde yükselişe geçen *uluslarötesi bankacılık ve iletişim sistemine* gönderme yapacak şekilde (Casanova 1997) kullanıldığı da görülmektedir.

Küreselleşme, öncelikle, sermaye piyasalarının genişlemesi ve önemini artırması biçiminde kendini ifade etmektedir (Massiah 1997). Sermayenin çok ileri seviyede örgütlenme biçimi olan *ulusötesi* şirketler, bir taraftan ulusdevlet yapısını ikame etmekte, bir taraftan da küreselleşme sürecini örgütlemekte ve yönlendirmektedir.

Küreselleşme süreci, ülkeleri, *yapısal uyum* programları adı altında uluslararası sisteme entegre olmaya zorladığı için, yukarıdan dayatılan özel bir modernleşme projesine denk

¹⁰ Bu raporun İngilizce ve Türkçe birer özeti *İktisat, İşletme ve Finans* Dergisinin Eylül ’97: 138 tarihli nüshasında mevcuttur.

düşmektedir (Massiah 1997). *Merkez*'de refah devletini çökertmeyi, *çevre*'de ise ulusal kalkınmacılığı püskürttüktan sonra bu coğrafyadaki ülkeleri *yeniden kompradorlaştırmayı*¹¹ (Başkaya 1997b) kendine amaç edinmiş neoliberal dalganın, bir anlamda paravanlığını yapan bu *yapısal uyum programı*, *çevre* ülkelerden, radikal bir dönüşüm süreci başlatmasını talep etmektedir. Şöyle ki (Massiah 1997):

1. İçedönük üretim yerine ihracata dönük üretimin yapılandırılması.
2. Mülkiyeti ve/veya yönetimi kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi ve yabancı sermayeye açılması.
3. Sübvansiyonların kaldırılması.
4. Sağlık ve eğitim harcamalarının azaltılması.

Yıllardır izlenmekte olan devletçi politikaların *reddiyesi* üzerine oturtulan *yapısal uyum programı*, dünya ekonomisini *bütünleştirmeyi* öngören neoliberal paradigmanın, yâni küreselleşme'nin *çevre*'ye taşınmasını sağlayacaktır. Fakat bu program, içerdiği radikal dönüşümlerden ötürü, *çevre* ülkelerin, bütünleşme sürecinde ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalmasına sebebiyet vermektedir:

Sıkı para politikası izlenmesini ve ücretlerin baskı altında tutulmasını öngören bu program, dünya ekonomisini finansal depresyona ve istikrarsızlığa sürüklemektedir. Çünkü bu program, uygulandığı ülkelerde, bir taraftan tüketimin (talebin) daralmasına ve enflasyonun gerilemesine, diğer taraftan da nominal faiz oranlarının yükselmesine sebebiyet vermektedir. Program, ikinci aşamada, büyüme performansını düşürüp reel faiz oranlarını yükselterek kamu açıklarını genişletmekte ve borçlanmaya ivme kazandırmaktadır. Bu aşamada gündeme gelen *kamu borçlarının finansmanı sorunu* ise, yüksek reel faizlere süreklilik kazandıracak bir süreci, yâni *finansal serbestleşme*'yi (financial deregulation) kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuç itibarıyla spekülasyon yaygınlaşmakta, finansal istikrarsızlık derinleşmekte, yatırımlar gerilemekte ve büyüme performansındaki düşüş eğilimi müzminleşmektedir (Timur 1996: 367)

Sonuç

Uluslararası kapitalizmin bugün ulaştığı seviyede küreselleşme olgusu, üretim sürecinden çok değişim sürecinde (mal ve sermaye hareketlerini engelleyen unsurların kaldırılması) yaşanmaktadır *Uluslararasılaşmış* bir iktisadi düzlemde dışticaret ilişkileri ve yabancı yatırımlar gelişmekte, fakat ekonomi, ulusdevlet tarafından yönlendirilmekte ve denetlenmektedir. Buna mukabil *küreselleşmiş* bir iktisadi düzlemde *özerkleşmiş* ve denetim dışı kalmış piyasa mekanizmaları çalışmakta ve ulusdevlet, önceden kullandığı inisiyatifleri

¹¹ *Yeniden kompradorlaşma* kavramı ile, *çevre* ülkelerde, *merkez*in çıkarlarını tehdit etmeyecek kadar *zayıf*, fakat kendi ülkesinin insanlarını *merkez*'in bu çıkarları elde etmesini mümkün kılan kıvamda tutacak kadar *güçlü* olan, çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini kolaylaştıracak şartlar üretmeyi kendine amaç edinmiş bulunan ve bu süreçten eden *egemen sınıflar* kastedilmektedir (Başkaya 1997a: 159).

ytirmektedir. Dünya ekonomisi, *ulusötesi şirketler* aracılığı ile piyasa mekanizmasının denetimi altına girmektedir. Bu şirketler, hiçbir ulusdevlete ayrıcalık tanımamakta, kârlarını maksimize edecekleri bölgelerde faaliyet göstermeyi ana ilke olarak benimsemektedir (Sönmez 1998: 516).

Kapitalizmin kutuplaştırıcı karakterini genlerinde taşıyan küreselleşme süreci, doğurduğu iktisadi sonuçlardan ötürü kendisine yöneltilen eleştirileri dayanaksız kılmayı becerememektedir. Zaman zaman *korumacılığa geri dönüş* talebini telaffuz eden bu eleştiriler, küreselleşme sürecinin yandaşları tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır.

Nitekim, küreselleşme adı altında yaşanan ve ülkeler arasında iktisadi bütünleşme öngördüğü belirtilen bu süreç giderek ivme kazanırken, bir taraftan da bu sürecin *düzgün bir biçimde* yürütülmesini engelleyici bazı gelişmeler yaşanmaktadır. Çünkü, bu sürecin ortaya koyduğu *değişim*, kapitalizmin *kutuplaştırıcı* mekanizmasına *fazla mesai yaptırarak*, kimilerinin daha fazla kazanmasına ve *zeninleşmesine* sebebiyet verirken kimilerini de mevcut statüsünü ve refah seviyesini koruyamaz duruma düşürmekte ve bu ikinci boyutu ile korumacı eğilimlerden kaynaklanan baskıların yoğunlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bununla birlikte bu noktada bir parantez açarak, bu tür baskılar karşısında serbest ticareti savunmanın, içerdiği eşitsizlikler ve adaletsizlikler ile birlikte, uluslararası ekonominin bütün kurumlarının ve şartlarının kabul edileceği anlamına gelmeyeceği belirtilmelidir. Çünkü, *Hirst ve Thompson* (1998: 10) tarafından altı çizildiği gibi, sadece *merkez* ülkeler ve *ulusötesi şirketler* lehine çalışan *düzensiz serbest piyasacı* bu yapılanmanın desteklenmesi mümkün değildir. Bunun *gerçek* anlamda *küreselleşmiş* bir yapılanmaya dönüştürülebilmesi için, (a) haksız rekabete sebep olan politikalarından vazgeçilmesi, (b) *çevre* ülkelerin borç yükünün hafifletilmesi ve *mağduriyet katsayısını* minimize edecek *çoktarafli düzenlemeler* yapılması, ve (c) yatırımların daha dengeli dağıtılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Alankuş Kural*, Sevda (1998), “Globalleşme/Yerelleşme ve Yerel Medyanın İmkânları”, *Birikim*, Temmuz/Ağustos 1998: 195-209.
- Albert*, M., (1992), *Kapitalizme Karşı Kapitalizm* (Çeviri: Cemil Oktay ve Hüsnü Dilli), İstanbul: Afa.
- Aydın*, M.Kemal (1999), “Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye”, *Bilgi* (1), 1999/1: 1-23.
- Başkaya*, Fikret (1997a), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü* (İkinci Baskı), Ankara: İmge.
- Başkaya*, Fikret (1997b), “Sermayenin Küreselleşmesi veya Neoliberalizmin Vahşeti”, *Özgür Üniversite Forumu*, Aralık 1997: 5-24.
- Berger*, J., (1990), “Market and State in Advanced Capitalist Societies” [(ed) Martinelli and Smelser *Economy and Society: Overviews Economic Sociology* (1990), London: Sage] içinde: 103- 132.
- Boratav*, Korkut (1997), “Ekonomi ve Küreselleşme”, [*Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, Derleyen: Işık Kansu, Ankara: İmge Kitabevi] içinde: 22-33.

- Casanova*, Pablo Gonzales (1997) “Küreselcilik, Neoliberalizm ve Demokrasi” (Çeviri: Hakan Arslan), *Özgür Üniversite Forumu*, Aralık 1997: 38-47.
- Chomsky*, Noam (1994), “Yeni Dünya Düzeninde Demokrasi Mücadelesi” [Amin, Chomsky ve Frank (1994), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler* (Çeviri: Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayıncılık] içinde: 100-124.
- Çelen*, Mustafa (1995), “Globalleşme Sürecinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar”, *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye*, Eylül 1995: 29-35.
- Davudoğlu*, Ahmet (1993), “Fukuyama’dan Huntington’a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı”, *İzlenim*, Ekim 1993:
- DPT (1995), *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye* (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kitap 1), Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları
- Ekin*, Nusret (1996), *Küreselleşme ve Gümrük Birliği: Rekabet Gücüne Sosyal Boyutlu Bir Yaklaşım*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Eser*, Uğur (1993), *Türkiye’de Sanayileşme*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Frank*, Andre Gunder (1994), “Demokratik Olmayan Bir Piyasada Piyasa Demokrasisi” [Amin, Chomsky ve Frank (1994), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler* (Çeviri: Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayıncılık] içinde: 47-74.
- Fukuyama*, Francis (1992), *The End of History and the Last Man* [Aktaran: Ahmet Davudoğlu, Fukuyama’dan Huntington’a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı, *İzlenim*, Ekim 1993].
- Garaudy*, Roger (1997), *Çöküşün Öncüsü ABD* (Çeviri: Cemal Aydın), İstanbul: Nehir.
- Ghai*, Dharam (1995), “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi” [*Piyasa Güçleri ve Küresel Bütünleşme* (1995), (ed) Prendergast ve Stewart (Çeviri: İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları] içinde: 39-71.
- Gills*, Barry, Joel *Rocamora* ve Richard *Wilson* (1994), “Düşük Yoğunluklu Demokrasi” [Amin, Chomsky ve Frank (1994), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler* (Çeviri: Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayıncılık] içinde: 9-46.
- Gözen*, Ramazan (1997), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslar arası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi”, *Liberal Düşünce*, Bahar 96: 83-92.
- Hirst*, Paul ve Grahame *Thompson* (1998), *Küreselleşme Sorgulanıyor* (Çeviri: Çağla Erdem ve Elif Yücel), Ankara: İmge.
- Huntington*, Samuel P. (1993), *Medeniyetler Çatışması mı* (Çeviri: Mustafa Çalık), [*Medeniyetler Çatışması*, (1997), Derleyen: Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları] içinde: 15-44.
- Kahraman*, Hasan Bülent (1993), *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, Ankara: İmge.
- Kepenek*, Yakup (1997), Konferans [*Küreselleşmenin Ekonomik ve Sosyal Boyutları*, 1997, İstanbul: SODEV Yayınları] içinde: 51-55
- Kazgan*, Gülten (1997), *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: Altın Kitaplar
- Keyman*, E.Fuat (1995), “Küçülen ve Parçalanmış Dünyada Siyaseti Anlamak”, *Toplum ve Bilim*, Kış 95: 41-65
- Manisalı*, Erol (1994), *Avrupa Birliği’ne Alınmayan Türkiye’yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar* (İkinci Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Massiah*, Gustave (1997) “Küreselleşmeye Karşı Ne Yapmalı” (Çeviri: Hakan Arslan), *Özgür Üniversite Forumu*, Aralık 1997: 48-53.

- Mutman, Mahmut (1994), “Kriz ve Değer: Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Kapitalizm ve İdeoloji”, *Toplum ve Bilim*, Bahar 1994: 7-39
- Parlak, Zeki (1999), “Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar”, *Bilgi*, 1999/1: 83-102.
- Przeworski, Adam (1994), “Neoliberal Yanılgı” [*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler*, Derleyenler: Larry Diamond ve Marc F.Plattner (Çeviri: Ergun Özbu-dun ve Levent Köker), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları] içinde: 56-76.
- Sönmez, S., (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, Ankara: İmge.
- Şaylan, Gencay (1999), *Postmodernizm*, Ankara: İmge.
- Thurow, Lester (1997), *Kapitalizmin Geleceği* (Çeviri: Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Thurow, Lester (1994), *Kıran Kırana* (Çeviri: Ayşe Karasu), İstanbul: Afa Yayınları.
- Timur, Taner (1996), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara: İmge.